

ИСТОРИСКИ ЗАПИСИ

ОРГАН ИСТОРИСКОГ ДРУШТВА НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ ЦРНЕ ГОРЕ
Књига VII, свеска 7—9 Ц Е Т И Њ Е јули—септембар 1951

О традиционалним везама између Црне Горе и Русије

Данашњи совјетски империјалисти у тежњи за потчињавањем других народа и за свјетском доминацијом служе се, поред осталог, једним посебним пропагандним средством — причом о изузетно великом значају Русије за ослобођење словенских народа испод јарма страних завојевача, за стварање њихових држава и изградњу њихових националних култура. Да би доказали ту своју тезу, совјетски хегемонисти не презају ни од најгрубљих фалсификата и извртања историјских чињеница. Заслијепљени великоруским национализмом, они не само што тврде да је Црвена армија ослободила све словенске и друге источноевропске народе од фашистичких освајача у Другом свјетском рату, не помињући ни једном ријечју шта су ти народи сами учинили за своје властито ослобођење, него хоће да увјере свијет да је чак и царска Русија играла улогу ослободиоца словенских народа.

Том својом пропагандом совјетски империјалисти желе да постигну два циља. Прво, та пропаганда треба да покаже словенским народима, а нарочито оним који се сада налазе у потпуној зависности од Совјетског Савеза (Пољска, Чехословачка, Бугарска), да за свој опстанак треба да захвале Русији и да без СССР не би могли живјети; она треба да некако објасни мјере које данас совјетска влада предузима у потчињеним јој словенским земљама, а напосе да оправда агресивну политику совјетских руковођилаца према независној социјалистичкој Југославији. Стално истицање Русије и њених заслуга за словенске народе, макар и упркос историјским чињеницама, треба да убије у њима вјеру у властите снаге и да их убиједи у спасоносност „заштите” и „помоћи” које им СССР намеће силом.

Други циљ који совјетски империјалисти желе да постигну односи се специјално на Југославију. Совјетским хегемонистима је ослободилачка борба и Народна револуција југословенких народа трн у оку. Југословенски народи су се могли одупријети агресивном притиску совјетске владе заваљујући баш својој ослободилачкој борби и Народној револуцији. Она им је дала морал-

ну снагу(а познато је да се морална снага увијек, кад год је то потребно, претвара у материјалну) да се супротставе насртају совјетских империјалиста и да тако сачувају независност. Совјетски хегемонисти покушали су најприје да порекну нашу ослободилачку борбу у Другом свјетском рату, али како је ту борбу немогуће порећи, јер је она позната читавом свијету, а осим тога из ње се родила социјалистичка Југославија која самим својим постојањем, а наполе својим херојским отпором против совјетског агресивног притиска, свједочи не само да се та борба водила него да је то била истински херојска и истински револуционарна борба. — они настоје да је прикажу у сасвим другој свјетлости и да њене узроке објасне онако како то њима највише годи. Не поричући више саму чињеницу наше ослободилачке борбе, ма да је своде на најмању мјеру, они се труде да је објасне неким словенским симпатијама наших народа према „мајци Русији”. На тај начин, према совјетском објашњењу, потпуно отпада улога Комунистичке партије Југославије као авангарде југословенске радничке класе и југословенских народа у њиховој ослободилачкој и револуционарној борби.

Дакле, смисао ове совјетске пропаганде о југословенско-руским односима у даљој прошлости и у току посљедњих неколико деценија — потпуно је јасан. Очигледно је да се овдје ради о једном посевном облику клеветничке и ратнохушкачке кампање коју руководство СССР води против наше земље. Лудачко бунцање московских властодржаца није довело и не може довести наше људе у забуну. Али ова пропаганда и није толико намијењена нашој земљи колико земљама Коминформа и осталом свијету, и баш зато је не треба потцјењивати, јер је совјетско јавно мњење и јавно мњење источноевропских земаља потпуно дезинформисано, а остали свијет такође није довољно обавијештен. о нашој земљи, и то опет због дезинформација које шири информбироовска пропаганда. Совјетски хегемонисти искоришћавају ту необавијештеност да би читавом свијету сталним понављањем неистина наметнули своје становиште. Ту се они придржавају Гебелсовог правила да се „педесет пута поновљена лаж претвара у истину”.

Ми ћемо покушати да објаснимо суштину југословенско-руских односа на примјеру веза између Црне Горе и Русије. То објашњење потребно је дати не само зато да би се раскринкале лажи које совјетски шовинисти шире о односима између народа Југославије и Русије у другим земљама. Објективно објашњење југословенско-руских односа потребно је и ради нас самих. Ми смо, у искреној тежњи да се приближимо Совјетској Русији, а сматрајући је социјалистичком земљом и не примјећујући процес који је довео до владавине бирократске касте у њој, често и нехотице запостављали неке важне моменте из историје наших односа с Русијом и били неправедни према себи самима и својој властитој историји. Наши народи и наше руководство желе и данас, као што су жељели и раније, сарадњу с народима СССР,

а ми смо увјерени да ту сарадњу желе и совјетски народи, упркос агресивној политици совјетске владе. Међутим, кад је ријеч о односима између двије земље треба нарочито нагласити једну ствар: да би се односи између тих земаља развијали на основи међусобног поштовања и равноправности не смију се потцјењивати не само други народи него и свој властити народ и његова историја. Уопште узев, правилно научно објашњење било неког посебног историјског питања било читаве историје једног народа увијек је корисно, јер помаже даљој борби народа за бољи живот и за више, праведније друштвене односе.

Југословенско-руски односи датирају још од средњег вијека. Они су се прво развијали у области културе. Јужни Словени дали су крупан допринос руској култури још на самом њеном почетку, крајем X вијека. Прије свега, треба рећи да су Руси примили писменост од Јужних Словена. Језик старе руске књижевности, у науци познат под именом „старословенски”, у ствари је стари македонски (словенски) језик, дакле језик једног југословенског народа. И данданас у руском књижевном језику налази се велики број јужнословенских језичких елемената, који су у руски језик продрли у средњем вијеку. У току читавог средњег вијека Јужни Словени вршили су врло снажан утицај на руску културу. Руска књижевност у XV вијеку не може се научно равијетлити ако се не проучи јужнословенски утицај на њу. Један од најпознатијих писаца руских онога времена, Пахомије Лаготет, био је Србин. Културне везе и утицаји између наших народа и Русије настављају се и касније, у XVIII и XIX вијеку, али сада је утицај обрнут: руска култура врши утицај на културу наших народа. Све у свему узевши, може се рећи да су културне везе између југословенских народа и Русије биле многобројне а често и врло тијесне, али је очигледно да нијесу једностране, као што то хоће да претставе совјетски националисти, већ да су узајамне у правом смислу те ријечи, а да јачина утицаја наше земље на Русију и Русије на нашу земљу у појединим историјским периодима зависи од услова под којима су се развијале обје земље.

Међутим, сарадња између наших народа и Русије постепено се почела проширивати и на политику. Ово се нарочито може рећи за период од последњих неколико вјекова углавном од средине XVI вијека па све до најновијег доба. У историји наших народа то је доба тешких борби за ослобођење испод туђинског јарма, а често и за голи опстанак; у историји Русије то је вријеме успона и јачања апсолутне монархије, вријеме освајања и територијалног проширизања. Те чињенице одредиле су карактер југословенско-руских политичких односа у овом периоду. Нема сумње да су на јачање југословенско-руских односа утицали и такви елементи као што је сличност језика, културе, обичаја, а код православних Југословена једно вријеме (нарочито у XVI, XVII и XVIII вијеку) истовјетност вјере с Русима. Али то су ипак секундарни моменти; основу тих односа чине материјални интереси (у широком смислу те ријечи) једне и друге стране. Друг Милован

Ћилас у свом реферату одржаном на Словенском конгресу 1946 године овако је окатегорисао односе између словенских народа: „Сарадња словенских народа у прошлости, када је до ње долазило, имала је повремен карактер: она је остваривана само онда када су се поклапали интереси владајућих група у појединим словенским државама, или тренутни интереси владајуће групе у појединој држави с борбом неког угњетеног словенског народа, или када су се интереси владајућих група у појединим словенским државама, у ријетким историјским околностима, поклапали и са интересима народа, или најзад, када је до те сарадње долазило између самих народа, то јест прогресивних претставника народа”. Оно што важи за односе међу словенским народима уопште важи поготову за југословенско-руске односе. Историја тих односа показује да је сарадња између југословенских народа и Русије постајала, мање или више, у свим облицима које дотр Ћилас помиње у свом реферату.

Питање о коме је ријеч могло би бити најпотпуније расвијетљено ако би се употребио читав материјал из историје односа наших народа с Русијом. Међутим, није задатак овог чланка да то питање обухвати у цјелини. Ми ћемо се овдје задржати само на питању односа између Црне Горе и Русије. Ми сматрамо да се суштина читавог питања југословенско-руских односа може врло добро објаснити на примјеру односа између најмањег југословенског народа и моћне Русије, на једном по обиму (али не и по значају) малом сектору историје наших народа. Оно што ће се изгубити у ширини биће вишеструко надокнађено мноштвом чињеница, које бацају пуну свјетлост на политику Црне Горе према Русији и Русије према Црној Гори, а тиме и у суштини на политику Русије према свим југословенским народима. Познато је наиме да је Црна Гора од свих југословенских земаља имала у току посљедњих вјекова најинтензивније односе с Русијом и баш због тога је на њеном примјеру најлакше објаснити интересовање Русије за наше земље. У вези с овим нарочито треба нагласити још једну ствар. Услјед тога што је Црна Гора мала и сиромашна земља појавило се и дуго се одржало у историјској литератури и публицистици тврђење да је Русија према Црној Гори водила несеквичну и незаинтересовану политику, да је њена политика према Црној Гори била резултат племенитости и добрих намјера. Ово неким наивним људима може изгледати убједљиво. Доиста какву је корист могла имати Русија од кршевите и мале Црне Горе, која није увијек могла исхранити ни своје властито становништво? Међутим, Русија је имала и те какве користи од Црне Горе. Ми ћемо то у даљем излагању показати помоћу чињеница.

Прве везе успоставили су Црногорци с Русијом крајем XVII и почетком XVIII вијека. Русија је тада преживљавала веома значајне моменте своје историје; то вријеме претставља преокрет и у историји црногорског народа. У то доба на челу Русије налазио се Петар Велики, који је својим реформама дотадашњу заосталу полуазијатску московску Русију повео новим путем, путем евро-

пеизације и дубоког економског и културног преображаја. Није нимало случајно што је управо Петар Велики први од руских владара успоставио везе с Црногорцима. Успостављање везе с Црногорцима, иако један детаљ у његовој политици, било је на линији далекосежног плана који је Петар Велики засновао рздећи на преуређењу своје земље. Да би своју земљу извукао из застојности и биједе, он је настојао да Русију економски повеже с Европом, стварајући поморске путеве како на сјеверу тако и на југу; он формира потребне техничаре и стручњаке за подизање трговине, индустрије, за реорганизацију војске. У том циљу шаље на школовање младиће у западну Европу, доводи оданде стручњаке и научнике. Он, сем тога, води дуготрајне ратове са Швеђанима на сјеверу и с Турцима на југу.

У тежњи за остваривањем својих циљева Петар Велики је успоставио доста разноврсне и многобројне везе с југословенским народима. У овој ситуацији њему није изгледала безначајна улога малог црногорског народа, који је могао бити језгро за окупљање балканских хришћана ради борбе против Турака, јер се први почео ослобађати испод њиховог јарма. Сем тога, својим положајем непосредно уз обалу Јадранског Мора Црна Гора је могла послужити Русији као ослонац и за друге потхвате. Први значајни помен Црне Горе и Црногораца код Руса налази се у дневнику Петра Толстоја који је овај сарадник Петра Великог водио за вријеме свога пута по западним земљама од 1697—1699 године. Послан „у европске хришћанске државе ради изучавања војничке вјештине”, Петар Толстој посјетио је и југословенске земље; био је у Далмацији и Боки Которској. У близини Котора, каже он, „живе слободни људи који се зову Црногорци. Ти људи су вјере хришћанске, језика словенског, и има их велики број, никоме не служе, понекад воде рат с Турцима, а понекад ратују с Млечанима”.

Међутим, непосредна веза између тих слободних људи и Руса успостављена је нешто касније. За вријеме руско-турског рата 1711 године Петар Велики је упутио у Црну Гору изасланство, које су сачињавали пуковник Михаило Милорадовић, Србин из Херцеговине, и капетан Иван Лукачевић, родом из Подгорице. Цареви изасланици донијели су у Црну Гору грамату, у којој је цар Петар позивао Црногорце и друге хришћане да устану на оружје против Турака. Црногорци су се одазвали овом позиву Петра Великога, напали су Турке и подигли у борбу против Турака и народ из сусједних области. У овим бојевима Црногорци су имали знатних успјеха. Међутим, у рату с Турцима Русија је дошла у тако тежак положај, да је морала закључити с њима мир под врло неповољним условима. Црногорци су остали сами, изложени турском бијесу и освети. Упркос сјајној побједи на Цареву Лазу сљедеће, 1712 године, Црна Гора је била прегажена и опустошена од турске војске коју је предводио Нуман-паша Ђуприлић.

Петар Велики није користио везе с нашим народима само у рату против Турака; он је код нас тражио људе који ће му помоћи

у привредном и културном подизању његове земље. Он је баш на територији данашње Народне Републике Црне Горе нашао људе чије је знање и искуство употребио за стварање руске трговачке и ратне морнарице. За вријеме пута великог руског изасланства у западну Европу, Петар Велики, који је стајао на челу тог изасланства, успоставио је везу с нашим поморцима из Боке Которске и договорио се с њима да шаље руске младиће на учење у Боку. У наутичкој школи Марка Мартиновића у Перасту школовали су се многи руски младићи, међу њима чак и један блиски царев рођак. Приличан број наших помораца из Боке ступио је у службу Петра Великог. Међу њима се нарочито истакао инжењер — бродоградитељ Мато Змајевић из Пераста. У руској ратној морнарици он је, због својих изванредних способности и храбрости, стекао чин великог адмирала. Својом храброшћу и вјештином Змајевић се нарочито одликовао у великој поморској бици између Руса и Швеђана код Хангута, 1714 године.

Као што се види, односи између Црне Горе и Русије заснивали су се од почетка на обостраним интересима. Црногорски народ у својој ослободилачкој борби, која је била страховито тешка и крвава, тражио је ослонаца у некој страниој држави. Природно је што је он тај ослонац нашао у Русији, с којом су наши народи имали значајних веза још од средњег вијека а чији су се државни интереси у датој историјској ситуацији подударали с борбом југословенских народа. Такав ослонац Црногорцима нијесу могле бити ни Млетачка Република ни Аустрија, јер су оне увијек тежиле да потчине својој власти што више сусједних земаља, па и Црну Гору. Животни интереси Црне Горе налагали су јој да тражи неки сигурнији ослонац, и она га је нашла у Русији. Зашто се Црна Гора није плашила освајачких намјера Русије? Руски научник П. Ровински дао је сасвим правилан и духовит одговор на ово питање. Русија је, по његовом мишљењу, била сувише удаљена од Црне Горе да би је могла непосредно угрожавати. Што се пак тиче руског интересовања за Црну Гору, нема сумње да је Русија помагала Црну Гору и одржавала везе с њом зато што је у својој спољној политици поклањала све већу пажњу Балкану, што је све више упирао своје погледе у Цариград и мореузе; они су били крајња мета њених политичких потхвата на Балкану. Црна Гора, као мали али врло жилав антитурски центар међу балканским народима, могла је бити и била је врло користан савезник Русије у њеној политици против Турске Империје.

Послије првих веза о којима је била ријеч, односи између Црне Горе и Русије развијали су се све више и трајали су све до најновијег времена. Природу тих односа одређивао је положај који су заузимале једна и друга земља међу осталим земљама. То су били односи између једне огромне државе, која се простирала на два континента и једне мале балканске земље притијешћене одасвуд непријатељским силама и изложене опасности да буде прогутана од тих сила. Зато је Црна Гора била увијек вјерна својој великој савезници, а Русија се сјећала Црне Горе углавном само

онда кад јој је била потребна у спровођењу њене политике на Балкану. Овим никако не мислимо да потцијенимо однос руског народа и прогресивних претставника руског друштва према Црној Гори, али о томе ћемо говорити касније. Црна Гора се у извјесним моментима одвраћала од Русије, али то је било само онда кад је царска Русија изневјеривала своја свечано дата обећања и кад је Црна Гора, у тешким ситуацијама, морала тражити помоћ на другој страни. Међутим, Црна Гора није никад ни за један тренутак, мијењала свој пријатељски став према Русији и руском народу. У том погледу доиста може да се каже да је пријатељство црногорског народа према Русији традиционално у пуном смислу те ријечи.

Има још једна ствар која је врло карактеристична за односе између црногорског народа и Русије. Царска Русија је сматрала да према Црној Гори и њеним претставницима може узимати заповједнички тон и грубо се мијешати у унутрашње ствари црногорског народа. Ту долази до изражаја став једне велике силе према једној малој земљи која је била принуђена да тражи помоћ од те велике силе. Царска Русија сматрала је себе за „покровитеља” и „добротворца” малог црногорског народа. Међутим, Црногорци су на свој однос према Русији гледали сасвим друкчије. Они су увијек врло одлучно одбијали свако мијешање Русије у њихове унутрашње ствари. Ово може на први поглед изгледати необично кад се има у виду да су Црногорци мали народ и да су се стално налазили у врло тешком положају. Али ће ствар постати одмах јасна свакоме ко се упозна с историјом црногорског народа и схвати суштину његове борбе. Црногорци су без престанка проливали крв да би могли живјети као слободан народ, и природно је што се ни у најтежим тренуцима нијесу хтјели одрећи онога што су сматрали својом најдрагоцјенијом тековином — своје слободе и независности. Зато се никад нијесу потчињавали самовољи и диктату царске Русије. То је био узрок што је између Црне Горе и Русије долазило у више махова до размимоилажења и затегнутости.

У овом погледу много нам казује историја црногорско-руских односа у доба владике Петра I Петровића—Његоша. Овај даровити и енергични државник, који у научној истријској литератури још није довољно оцијењен, владао је Црном Гором у доба које је у многим погледу значајно за даљи напредак црногорског народа и учвршћавање његове самосталности. Он је чинио напоре да слободна црногорска племена чврсто уједини и да у Црној Гори створи јединствену државну власт, којој би се покоравала сва племена. Он је настојао да Црна Гора добије своје мјесто у међународном животу, да је велике силе признаду као слободну и независну земљу. Баш на тој линији осамостаљивања и уздицања Црне Горе Петар I је дошао у сукоб са званичном Русијом. Руски цареви, великодостојници и дипломати гледали су на Црногорце као на ратничка племена која се с времена на вријеме могу искористити у борби за интересе Русије, а на владику као на

обичног архијереја, који има само „духовну“ власт над својом „паством“. Претставници царске Русије сматрали су да је за услуге које су Црногорци чинили Русији довољна извјесна помоћ у новцу, праћена похвалама и додјеливањем ордена. Они нијесу хтјели видјети да се овдје ради о једном херојском народу који се бори за своју слободу, за уређење свога живота, за достојно мјесто међу осталим народима, да Црногорци нијесу никаква „паства“ него слободан народ и да владика црногорски није обичан епископ него поглавар тога народа, поглавар кога је сам народ бирао, кога на тај положај није постављала никаква виша црквена власт.

Петар I је рано осјетио последице оваког понижавајућег и увредљивог држања царске Русије према Црној Гори. Кад је био по народном послу у Русији 1785 године, царски министар кнез Потемкин наредио је да се владика полицијски протјера из Петрограда. Потемкин је то урадио из личне мржње према генералу Симеону Зорићу, поријеклом Србину с којим је Петар I био у пријатељским везама. Али то што узрок протјеривања није био политичке природе ништа не мијења ствар; напротив баш чињеница да се један царски руски великодостојник тако грубо понио према претставнику црногорског народа из неких личних рачуна с трећом личношћу показује колико је држање царске Русије према Црној Гори било неправедно. Додуше, царица Катарина покушала је да изглади поступак свога фаворита, замоливши Петра I за извињење преко једног свога претставника. Он је прихватио извињење, али није хтио да се врати натраг у Петроград чак ни на интервенцију царице Катарине. Поступак кнеза Потемкина није схватио као личну увреду, већ као увреду нанесену његовом народу. Он је тако и одговорио пуковнику кога је к њему упутила царица Катарина: „Презирем све личне увреде, али народна светиња и слава његова не може се из мог срца и мог чувства нигда изгладити“.

Овај случај показује колико је био слаб међународни положај Црне Горе, без обзира на то што су многе стране државе рачунале с Црном Гором као са слободном земљом, која је стварно била независна према Турској. Кад се овако могла понашати према црногорским претставницима Русија, коју су Црногорци сматрали једним својим искреним пријатељем међу великим државама и која је то донекле доиста и била, од других сила могле су се очекивати и многе горе ствари. Из тих разлога Петар I је настојао да се јасно одреди међународни положај Црне Горе, да се утврди њен однос према осталим државама, па и према Русији. Ово питање постало је нарочито актуелно послје 1797 године, када је Наполеон срушио Млетачку Републику и Аустрија заузела њене бивше територије, поставши на тај начин непосредан сусјед Црне Горе. Црна Гора је с разлогом осјетила у Аустрији нову опасност. Зато посљедњих година XVIII вијека Црногорци шаљу у Петроград једно за другим два изасланства са задатком да од Русије траже заштиту и помоћ за Црну Гору. Изасланици су

зба пута добили детаљне инструкције за свој рад у Петрограду. Њима је стављено у дужност да од руске владе траже помоћ у организовању државне власти (цивилне и војне), а специјално у организовању привреде и финансија и подизању школа.

Најважније од свега у овим захтјевима било је то да су Црногорци тражили да заштита Русије буде јавна, то јест међународно призната. Они су у молби упућеној руској влади тражили до положај Црне Горе буде утврђен у уговору велеких сила. Руски научник П. Ровински о овом кораку Црногораца каже: „Састављачи ове молбе добро су схватили да ће Црна Гора докле год не буде поменута у уговору бити, тако рећи, игнорисана као самостална земља и да ће бити остављена на милост и немилост државе која је с њом повезана било каквим интересима или пријатељством. То би било признање и озакоњење њеног самосталног постојања, макар и под заштитом друге јаче државе. У томе се огледа правилно политичко схватање Црне Горе”. Тражећи јавну заштиту Русије, Црна Гора није мислила да се одриче своје самосталности него, напротив, да своју самосталност још више учврсти, да за њу добије међународно признање.

Ова тежња црногорског народа изазвала је незадовољство код оних руских великодостојника који су у име Руске владе одржавали односе са Црном Гором. Непосредна последица тога незадовољства била је затегнутост између Црногораца и претставника руске владе. Сукоб је избио 1803 и трајао је до 1805 године. На први поглед изгледало би да се овдје ради о сплеткама двојице авантуриста нашег поријекла, Стевана Вучетића и Марка Ивелића, који су из личних побуда опањкали Петра I код руске владе и руског синода, како би се дочепали свјетовне и црквене власти у Црној Гори. Чак и неки наши историчари склони су да овај случај тако протумаче. Међутим, очигледно је да су Ивелић и Вучетић били руски агенти, да су били само оруђе у рукама руских властодржаца, што, разумије се, не искључује могућност да су у овој ствари играле извјесну улогу и личне амбиције. Нема сумње да је Петар I пао у немилост код руских царских бирократа зато што је хтио да Црну Гору изведе на пут самосталног државног живота. У очима претставника царске Русије Црна Гора је била скоро као нека руска провинција. Руски дипломати били су огорчени и изненађени када су осјетили праве намјере Петра I и Црногораца у њиховој посљедњој дипломатској акцији. То је био прави узрок читавог овог догађаја, а не властољубиви снови Ивелића и Вучетића. Постоје поуздани подаци да је један од иницијатора оптужаба против Петра I и читаве акције Ивелића и Вучетића био руски посланик у Бечу Д. П. Таџишчев.

Марко Ивелић и Стеван Вучетић дошли су заједно у Боку, у Котор, одакле су имали да предузму мјере против Петра I и његових сарадника. Марко Ивелић, који је у Русији добио титулу грофа и чин генерала, био је званични изасланик руске владе; он је са сабом носио грамату цара Александра I и писмо руског си-

чода. Већ сама та околност показује да Ивелић и Вучетић нијесу овдје ништа предузимали на своју руку, него да су за свој потхват имали овлашћење одозго. Како каже Медаковић у својој „Повјесници Црне Горе“, ивелић и Вучетић били су опуномоћени да Петра I намаме да дође у Котор, да га силом пребаце на Крф, гдје се тада налазила руска флота под командом адмирала Сењавина, а одатле лађом у Сибир. Послије тога требало је да Ивелић преузме у Црној Гори свјетовну власт, а Вучетић, који је био архимандрит, црквену. Сазнавши за намјере руских агената, Петар I је, по договору с црногорским старјешинама, одбио да се одазове њиховом позиву и није сишао у Котор.

Генерал Ивелић је онда, у сарадњи са Стеваном Вучетићем, отпочео из Котора смишљену и широко засновану акцију против Петра I. Он је у преписима растурао и слао у Црну Гору царску грамату и писмо руског синода, што прије њега нико никад није чинио. Он је агитовао против Петра I, слао појединим главарима писма и захтијевао од њих да пошаљу к њему у Котор сигурне људе или да сами тамо дођу да чују од њега „царску заповијед“. Ивелић је чак позивао поједина црногорска племена на побуну против Петра I.

Поводом доласка царског изасланика генерала Ивелића у Котор и његове акције против Петра I, а напосе у вези са царском граматом и писмом руског синода, развила се између Црногораца и претставника Русије изванредно занимљива преписка, која баца јасну свјетлост на црногорско-руске односе и на политику Русије према Црној Гори у то доба, а у многome објашњава и касније руско-црногорске односе. Царска грамата и писмо руског синода изазвали су код Црногораца дубоко негодовање. Нарочито је писмо руског синода било дрско; оно је било написано у заповједничком и пријетећем тону. „Свети синодални оци“, како их Црногорци у једном свом одговору иронично зову, заборавили су да немају право да тако разговарају са припадницима једног слободног народа. У писму руског синода износи се читав низ клевета и оптужаба прстив Петра I: да није раздијелио црквама утвари и књиге које му је руски синод послао, да не обавља своју архијерејску дужност, да цркве и манатири у Црној Гори зјапе празни, да код себе трпи непријатеље домовине. Зато га руски синод „по вољи и заповијести великог императора“ зове пред свој суд. Ако се не одазове овом позиву, каже се у писму, синод ће то примити као доказ његове кривице и биће принуђен да га као непријатеља вјере и народа одлучи од цркве и да позове црногорски народ да изабере новог владику и пошаље у Петроград, да би тамо био завладичен. Царска грамата била је краћа и много блажа, али је и она садржала јасно изражен захтјев да се Црногорци без поговора покоре вољи руског претставника грофа Марка Ивелића.

Црногорци су одлучно одбили све наводе против Петра I оспоравајући, сад у блажим сад у оштријим изразима, право и руском цару и руском синоду, а поготову Марку Ивелићу, да се мијеша у унутрашње ствари црногорског народа. Из писама која

су црногорски главари по овлашћењу скупштине упутили руским претставницима избија савршено јасно не само свијест о властитом народном достојанству него и одлучност да се то достојанство брани од свакога, па и од „покровитеља”. Нарочито је интересантно писмо од 3 јула 1804 године, упућено генералу Марку Ивелићу. „Ми досад нијесмо чули, — каже се у писму, — да има власт и бригу свети руски синод о славеносрпском народу, који живи изван рускије предјела. И по томе ми, народ црногорски и брдски, не стојимо под поданством руске империје него само под моралним покровитељством” . . . Даље се у писму прецизира и појам тога покровитељства. „Ви сте нас питали, — кажу Црногорци — јесмо ли ми господареви. Ово је питање нама познато. Одговарамо вам, разумијевајући вас ми, народ црногорски и брдски, нијесмо нигда били у поданству рускије господара. Такова ваша питања нијесу за нас упутна”. И даље. „Тако ми нијесмо још ни на погодбе ни на привилегије одавали се, **сљедоватељно, покровитељства и немамо** (подвукао Р. Ј.)”¹ На крају Црногорци, поред осталог, изјављују да ће народ „црногорски и брдски остати вјеран Русији, но с тијем уговором што ми у **поданство као други у унутрашњости Русије живећи житељи ступити не желимо** (подвукао Р. Ј.) и слободу прародитељима нашијема присвојену до саме крајности бранићемо, и радији смо с мачем у руци умријети неголи срамном ропству **иједној сили** (подвукао Р. Ј.) предати се.”

Из овог изванредно занимљивог документа, као и из осталих писама, могу се извести и други закључци. Претставници црногорског народа, овлашћени од народне скупштине, у свом писму изасланику царске Русије јасно стављају до знања руским црквеним и свјетовним великодостојницима да се не само без икаквог права мијешају у унутрашње ствари Црне Горе него и да не схватају положај у коме се налази црногорски народ, да не разумију његове напоре и патње, да су повјеровали клеветницима и донијели одлуку „не познавајући овдашња опстојатељства”. Одговарајући на грдње руског синода и на оптужбе против Петра¹ да не обавља своје дужности, Црногорци кажу у писму: „Он (руски синод — Р. Ј.) мисли да и ође има наш архијереј величије као и они у Русији: на позлаћенијема колима са славом и луксузом возају се са упрегнутијема коњма, имају времена да се у самом светом служенију упражњавају. Но ође није тако, него пјешнице велике стрменице с крвавим потом пролазити”. Даље састављачи писма прелазе још у жешћи напад, подвлачећи да руски синод нема право да критикује Петра I и Црногорце кад ни код њих, у Русији, није све у реду: „Ми смо слушали да и у Русији у неке епархије манастири су опустили и у жалосном се стању наоде, а калуђери су излићали као овце без хране. И со тим је чудновато да

¹ Подвучене ријечи врло су карактеристичне. Оне показују колико су Црногорци инсистирали да се њихов положај утврди у неком међународном уговору, да пошто то није учињено, онда не може ни бити ријечи о покровитељству, што се и наглашава у писму.

свети оци синодални у својој пастви не увиђају недостатак, а у туђој виде несавршенство: руски обитатељи не разумијевају боље од нашије вјеру и закон, ће су још науке и просвјештено свештенство.”

Врло оштро реагирају Црногорци на понашање и поступке царског изасланика генерала Марка Ивелића. У првим писмима Црногорци пребацују Ивелићу што се задржава у Котору и што није хтио доћи на Цетиње да прочита царску грамату, пред народном скупштином, као што су то увијек чинили царски изасланици. Они исто тако осуђују читаву акцију коју је он развио у Боки Которској и у Црној Гори против Петра I. „Грдили сте, — каже се у писму од 1 маја 1804 године, — међу нама уређено правитељство, суд и уређење по нашем присвојеному праву, по којему ми од нашије праћедова имамо слободу изнализити и радити оно што је корисно за народ. **Ту се нико не може са стране мијешати, што се управе тиче, осим наши рођени Црногорци**”¹. Поводом потстрекавања црногорских племена на побуну Црногорци с огорчењем питају царског изасланика: „Ови ваши поступци зар су сходни поштењу генерала високославније Руса?” У писму од 3 јула 1804 године, које је најоштрије, Црногорци, који су раније звали Ивелића у Црну Гору, да би се на мјесту увјерио у неистине и клевете архимандрита Вучетића, јер су сматрали да Ивелић као царски изасланик не смије бити умјешан у те сплетке, сада, напротив, изјављују да га неће пустити у своју земљу. Својим држањем од доласка у Котор он се компромитовао као један од иницијатора нечасних интрига против Петра I и Црне Горе. Црногорци не желе више да приме од њега царску грамату и синодално писмо. „Ако вас је воља, — каже се у писму, — пошаљите онијема и оригинал грамате и листа синодалнога којијема сте прије и копије доставили; таким путем оне се нама не шиљу, и исте су прије нашега јављања нама извјесне постале.”

Задржали смо се мало дуже на овом сукобу, јер конкретни детаљи који су нам о њему познати из историјских докумената, а нарочито из цитираних писама, врло рељефно приказују и став Русије према Црној Гори и отпор Црногораца против њеног диктата. Писма која су заинтересоване стране слале један другој нијесу писана нимало дипломатским стилем, али је утолико њихова вриједност већа. Претставници Русије не устручавају се да отворено и грубо покажу шта хоће; Црногорци пак сасвим искрено и темпераментно одбијају намјеру руских свјетовних и црквених великодостојника да Црној Гори наметну своју вољу. Све се ово одиграло на почетку XIX вијека, у вријеме када су се црногорско-руски односи прилично компликовали и које је баш зато важнс за објашњење тих односа. Тада је Русија, у вези с промјенама које су се догодиле у овом дијелу југословенских земаља и с општим помјерањем односа снага у Европи, појачала своје интересовање за Црну Гору. Афера с Ивелићем и Вучетићем тијесно је

¹. Подвукао Р. Л.

повезана с тим појачањем интересовања руске владе за ствари на Јадранском Мору. Али пошто подухват Ивелића и Вучетића није успио, руска влада је пожурила да изглади „неспоразум” с Петром I и црногорском народном скупштином. Године 1805 у Црну Гору су дошли царски изасланици с новим инструкцијама. Они су чак донијели и новчану помоћ за Црну Гору.

Руска влада промијенила је у новонасталој ситуацији тактику према Црногорцима зато што су јој они сада били потребни више него икада раније. У свом освајачком походу кроз Европу Наполеон Бонапарта потукао је код Аустрелица 1805 год. руску и аустријску војску и приморао Аустрију да склопи с њиме мир по коме су Аустријанци морали уступити Француској пређашње територије бивше Млетачке Републике. Међу те територије спадала је и Бока Которска. Русија, која се све више интересовала, за Балкан, послала је своју флоту у јадранске воде да спречи посједање тих територија. Ту је сад била драгоцену помоћ црногорских ратника. Снаге Русије и Аустрије на овом сектору биле су доста слабе и без помоћи Црногораца тешко би се могле одупријети француским јединицама. Црногорци и Бокељи, охрабрани надом на уједињење, ратовали су одушевљено, у савезу с руском војском, против Француза и у бојевима против њих постигли су значајне успјехе, допирући чак до Дубровника. Али ова борба Црногораца и Бокеља била је узалудна. Послије мира у Тилзиту руска влада наредила је да се Бока преда Французима, а касније, после побједи над Наполеоном, да се уступи Аустрији.

Очигледно је, дакле, да је Црна Гора била Русији монета за поткусуривање у њеним великодржавним рачунима. У вријеме о коме је ријеч била је врло повољна ситуација да се међународни положај Црне Горе знатно појача и да њен унутрашњи развитак крене брже напријед. Требало је само поштовати вољу народа Црне Горе и Боке и помоћи његову тежњу за уједињењем. Црногорци и Бокељи донијели су на скупштини у Доброти 10 новембра 1813 године одлуку да Црна Гора и Бока буду једна другој „вјерне и свагда у сваком случају и догађају уједно састављене”. Тада су Црногорци и Бокељи створили и своју заједничку привремену владу, тзв. Централну комисију. Али ни Русија ни остале велике силе нијесу се базирале на вољу народа Црне Горе и Боке. Узалуд су Црногорци и Бокељи молили руску владу да утиче да се преслијени одлука великих сила и да се Бока не предаје Аустрији. Црногорци и Бокељи били су чак спремни да с оружјем у рукама бране одлуку народне скупштине у Доброти; они су неколико дана водили борбе с аустријском војском којој је било стављено у задатак да окупира Боку. Руска влада не само што није узела у заштиту црногорски народ и његове интересе него је шта више вршила притисак на Петра I да се покори неправедној одлуци великих сила. Александар I писао је владци Петру из Русије: „Позивам вас да у општем интересу не само не сметате аустријској војсци да заузме утврђења и да се повучете с вашим храбрим Цр-

ногорцима на своју територију него и да употријебите сав свој утицај како бисте склонили становнике Боке Которске да се без поговора покоре одлучи савезничких сила.” Било је очигледно да Петар I ништа више не може учинити за ослобођење Боке, и он је повукао своју војску с њене територије.

Црногорци и Бокељи били су дубоко разочарани руском политиком. То разочарење недвосмислено је изразио млади Његош у десетом пјевању своје „Слободијаде”. Не помињући директно Русију, Његош напада политику запостављања Црне Горе, политику у којој се огледа мржња према слободи. Поводом уступања Боке Которске Французима Његош каже да црногорско племе

„... ниска, бесчовјечна
и слободе ненависна
политика ненавиди
и трактатма ув’јек презре“.

Предају Боке Аустрији Његош такође осуђује, али из појмљивих разлога није могао своје незадовољству дати неку оштрију форму. Ипак његово огорчење јасно избија и из сувих констатација да је владици и главарима „врло мучно, тешко било” кад су добили наредбу цара Александра да напусте Боку, и да су послушали „славенску главу“, пошто ништа друго нијесу могли учинити.

Држање царске Русије према Црној Гори и црногорском народу у суштини се није промијенило ни касније. Истина, дуготрајна херојска борба црногорског народа морала је уродити плодом. О Црној Гори се све више водило рачуна пред међународним форумима, иако је Турска Црногорце формално и даље сматрала својим поданицима, а велике силе још дуго нијесу хтјеле признати Црној Гори независност. Углед Црне Горе нарочито је порастао у доба Петра II Петровића-Његоша (владике Рада). Претставници Русије нијесу више могли разговарати с Црногорцима онако како су раније разговарали, али је у њиховом држању и касније остало много од старих навика. Навешћемо један примјер који ће ово илустровати. У доба владике Рада руски конзул у Дубровнику, Јеремија Гагић, присвајао је себи право, нарочито у првим годинама владавине Петра II, да контролише и владику и органе власти коју је он организовао. Црногорци нијесу радо прихватили новине и реформе које је уводио Петар II, јер се оне нијесу слагале с њиховим патријархалним појмовима о животу. Ово су искоришћавали разни авантуристи и непријатељи Црне Горе да би постигли неке своје личне циљеве или просто да би испунили вољу страних господара у чијој су служби били. Претставници Русије употребљавали су те људе за своје планове или су се појављивали као судије, да би на тај начин учврстили руски утицај у Црној Гори.

1. И обдје је карактеристично помињање трактата (уговора). Види се да су Црногорци стално мислили на међународно признање своје независности.

Као и Петар I, владика Раде је био оклеветан код руске владе и морао се упорно борити да би обеснажио сплетке својих непријатеља. Кад се 1837 године спремао да иде у Русију, руски посланик у Бечу, ослањајући се на извјештаје Јеремије Гагића, није му хтио дати пасош. Његош је најзад ипак отишао у Русију, али му није дозвољено да продужи пут за Петроград, већ је морао чекати даљу одлуку у Пскову. Овај поступак својих органа руска влада је спет изгледала, али је читав догађај врло мучно дјеловао на Црногорце, тако да је код њих све више јачала воља за пуном независношћу, за ослобођењем од стално наметаног руског туторства.

Црногорци нијесу никако престали да раде на остварењу давнашње тежње за међународним признањем Црне Горе као независне земље. Ова настојања изразила су се с новом снагом у доба књаза Данила, који се прогласио за свјетовног владара Црне Горе. У својој политичкој дјелатности књаз Данило је покушао да се ослони на једну другу силу — Француску. Руска влада је врло љубоморно гледала на ове покушаје црногорског књаза и настојала је свим средствима да Црну Гору задржи у сфери својих искључивих утицаја, да јој не дозволи да се отргне испод њене „заштите”. Када се последије Кримског рата састала у Паризу једна комисија великих сила, књаз Данило је одлучио да пред тим претставницима европских држава покрене питање признања независности Црне Горе. Он је наумио да у овој важној ствари затражи помоћ Француске, а влада Наполеона III пристала је да Данило дође у Париз као претставник Црне Горе. Руска влада гледала је да спречи ову акцију црногорског владара. Пошто јој то није пошло за руком, она је извршила притисак на Црну Гору: изјавила је да укида годишњу новчану помоћ Црној Гори све дотле док се не расвијетле узроци и исход Даниловог пута у Париз. Књаз Данило је том приликом изјавио да „Црногорце боли што Русија окреће главу од њих и што их оставља без помоћи и заштите на овој тешкој вјетрометини туђих интереса”, али није одустао од намјере да тражи политичку помоћ од Француске.

Основна линија руске политике према југословенским народима остала је иста кроз читаву другу половину XIX вијека и у XX вијеку све до Октобарске револуције. Чак се може рећи да су империјалистичке намјере Русије све више избијале на видјело уколико је било очигледније да се приближава крај владавине турске империје на Балкану и да ће питање ослобођења балканских народа бити коначно ријешено. Царска Русија је све отвореније откривала своје праве намјере: да наслиједи турску империју на Балкану и у источном дијелу средоземног басена, нарочито на Дарданелима, да прибије Олегов штит на капију Цариграда, како су се изражавали пјесници руског империјализма.

Судбину балканских народа Русија је онда покушавала да рјешава у зависности од својих планова на Балкану. Зато је руска влада помагала сад једну сад другу балканску државу, према томе како јој је то најбоље конвенирало; при томе је она врло

мало водила рачуна да ли помагање једне балканске државе иде на штету друге балканске државе или балканских народа уопште. Ову игру царске Русије добро је окарактерисао један руски дипломата, који је седамдесетих година прошлог вијека изјавио претставнику Србије у вези с руском политиком на Балкану: „Најприје долазе руски интереси, за њима бугарски, па онда српски”. „Бугарски” интереси стављени су овдје испред „српских” не из неке нарочите љубави према бугарском народу него зато што је Русија онда помагала бугарску буржоазију; касније ће она помагати српску буржоазију. И у једном и у другом случају ово „помагање” ишло је на штету српског и бугарског народа и свих балканских народа уопште. Што се пак тиче Црне Горе, она је у то вријеме у балканској политици царске Русије заузимала оно мјесто које јој је ова одређивала према њеној политичкој улози међу осталим југословенским и балканским народима и према стварној користи коју је Русија могла имати од пријатељства с њом. Дешавало се понекад да је Црна Гора некако нарочито истицана међу осталим балканским државама, макар само на ријечима. Тако је руски цар Александар III једном приликом наздравио књазу Николи као „једином искреном пријатељу Русије”. Све је то, разумије се, имало свој одређени циљ.

Лењин је у низу својих чланака демаскирао империјалистичку политику царске Русије за вријеме балканских догађаја 1912 године. Он је указао на велики прогресивни значај балканског рата, који је ослободио балканске сељацима разних националности од спахијског јарма. „Без обзира на то што је на Балкану образован савез монархије, а не савез република, без обзира на то што је тај савез остварен захваљујући рату, а не захваљујући револуцији, — без обзира на то учињен је велики корак напријед ка рушењу остатака средњег вијека у читавој источној Европи. И рано ликујете, господо националисти! Тај корак је **против** вас, јер у Русији има највише остатака средњег вијека“.¹) Лењин истиче да је сада, послје Балканског рата, Русија најзаосталија земља у Европи, заосталија и од Аустрије, у којој је, по Лењиновим ријечима, „народима загарантовано неупоредиво више слободе него у Русији”. Лењин напада руске шовинисте, који хоће да искористе промјену на Балкану у своје империјалистичке сврхе. „Руски шовинизам поводом балканских догађаја није мање одвратан него европски”, — каже Лењин у чланку „Балкански рат и буржоаски шовинизам”.²

Као што се види, Русија на Балкану није имала никакву ослободилачку улогу и у односима са југословенским народима ишла је за својим великодржавним циљевима. У вези са чињеницама које смо досад изнијели могли бисмо указати и на питање

¹) В. И. Лењин, *Нова глава свјетске историје* (Сочинения, т. XVI, стр. 175, III издање).

²) В. И. Лењин, *Балкански рат и буржоаски шовинизам* (Сочинения, т. XVI, стр. 356, III издање).

новчане помоћи коју је Црна Гора добијала од Русије. И у овој ствари, као и у свему осталом, царска Русија је до краја остала досљедна самој себи. Русија је давала Црној Гори новчану помоћ, и то је требало да буде накнада за материјалне жртве поднесене у рату против заједничког непријатеља и средство за набавку оружја. Пошто је Црна Гора била у непрекидном рату против Турака, она је стално морала набављати оружје, а нарочито барут и олово. Међутим, Русија је слала Црногорцима новчану помоћ углавном само онда када је предузимала какву политичку или војну акцију на Балкану и често их је потпуно заборављала када је престајала да се интересује за Балкан. Прекиди у слању те помоћи трајали су понекад не годинама него десетинама година. Први је Црногорцима давао новчану помоћ Петар Велики. Послије његове смрти Русија је престала исплаћивати Црној Гори помоћ. Њу је затим обновила царица Јелисавета, али је помоћ поново укинута последице њене смрти. За читаве дуготрајне владавине царице Катарине II (1762—1796) Црна Гора није добила ниједне паре на име помоћи. Чак и онда када је Русија, у савезу с Аустријом заратила против Турске, царица Катарина, позивајући Црногорце манифестом у тај рат, мјесто помоћи у новцу, која је Црној Гори била свакако неопходна у том моменту, послала је на Цетиње једно парче од моштију неког свеца.¹ Ово упадљиво потсећа на неке моменте из времена када је СССР слао „помоћ” Југославији последице Другог свјетског рата. Кад је Београдски универзитет једном приликом молио да му се пошаље научна литература, из Москве је стигло неколико комплета „Часописа Московске патријаршије”.

Кад је ријеч о новчаној помоћи Русије Црној Гори, треба нагласити да то није била никаква милостиња, иако су је даваоци често сматрали управо као милостињу. Та помоћ је била увијек заслужена, а што је још важније — она никад није била толика да би могла надокнадити Црногорцима материјалну штету претрпљену у борби против заједничког непријатеља Црне Горе и Русије. Да наведемо један карактеристичан примјер: рат Црногораца против Наполеонове војске у Боки Которској на почетку XIX вијека. Тада су Црногорци као руски савезници дуго ратовали против Француза. Они су, у заједници с Бокељима, држали Боку Которску под својом влашћу преко двије године. За издржавање војске и за јавне послове била су потребна материјална средства, до којих је Црна Гора тешко долазила, јер се налазила на почетку своје државне организације, да сиромаштво и не помињемо. Владика Петар I био је принуђен да се ради подмиривања јавних трошкова задужује код приватних лица у Боки, залажући чак и своје владичанске драгоцености. Као што знамо, захтјеви Црногораца последице овога рата нијесу били задовољени и, према томе, они су проливали крв и уништавали своја материјална добра за

¹) В. о овом П. Ровинский, Черногория в ее прошлом и настоящем, СПб 1888, т. I, стр. 666.

рачун Русије и Аустрије без и најмање користи за себе. Петар I и доцније Петар II захтијевали су од Русије да надокнади Црној Гори бар материјалну штету, али је све било узалуд. С правом каже П. Ровински: „Помоћ Црној Гори Русија је указивала прије свега из политичких разлога... А чим смо ми (тј. Руси — Р. Л.) постизали свој циљ, одмах смо заборављали на њих (тј. Црногорце — Р. Л.)”¹

Односи између Црне Горе и Русије, као и југословенско-руски односи уопште, имали су и своју позитивну страну, и ми никако не мислимо да је потцијенимо. Везе с Русијом користиле су црногорском народу и морале су користити чак и упркос намјерама које је царска Русија имала водећи пријатељску политику према Црној Гори. Ма да је Русија на Балкану водила освајачку политику, јер је хтјела да од Турске преотме земље које је ова била одавно заузела, та политика била је у једном одређеном историском периоду у интересу и Црногораца и осталих југословенских народа, јер је доприносила рушењу турске царевине. Сем тога, све до друге половине XIX вијека освајачке тежње царске Русије на Балкану нијесу биле достигле такав степен да би претстављале непосредну опасност за слободу и независност наших народа. Но треба нагласити да је и Русија као држава имала много користи од тога што су се југословенски народи у својој националнослободилачкој борби ослањали на њу. У сваком случају њено „покровитељство” није било „бесплатно”. Према томе, не може бити говора о незахвалности наших народа према Русији. Ако хоћемо да говоримо о захвалности и незахвалности, црногорски народ и остали југословенски народи били су довољно, понекад и превише, захвални Русији. Напротив, може се рећи да је званична Русија била врло често незахвална према нама, не признајући жртве наших народа и помоћ коју смо јој указивали у ратовима против заједничких непријатеља. То је, ако хоћете, сасвим природно, јер онај ко себе проглашава за „покровитеља” не може гајити осећања захвалности према „штићенику”, али се ни од „штићеника” не може тражити нека нарочита захвалност, поготову кад та захвалност треба да буде равна одрицању од властите националне независности.

Двјестапедесетогодишње везе између Црне Горе и Русије омогућиле су зближавање Црногораца с руским народом. Политичко интересовање Русије за балканске земље била је основа за обнављање старих културних веза између југословенских земаља и Русије, за зближавање наших народа са руским народом и за сарадњу с њим. Још од почетка XVIII вијека струји културни утицај из Русије у наше земље; то је у неку руку враћање дуга наших народа Русији из ранијих времена. Велики број наших интелектуалаца, нарочито из Црне Горе и Србије, школовао се у Русији све до почетка Првог свјетског рата. Ти интелектуалци били су носиоци културних веза између наших народа и руског

1. В. поменуто дјело, стр. 661.

народа. Поред ратова које су југословенски народи водили у заједници с Русијом против страних завојевача, ове културне везе биле су најважнији чинилац у зближавању наших народа с руским народом. Књижевност наших народа претрпјела је у новије вријеме доста јак утицај руске књижевности. Ово се нарочито може рећи за српску књижевност XVIII вијека и друге половине XIX вијека. Што се специјално тиче Црне Горе, треба истаћи утицај руске књижевности на Његоша, да не говоримо о неким ситуацијим појавама. Његош се у знатној мјери као књижевник израђивао под утицајем руских писаца. Он је јако цијенио руску књижевност и преводио је из ње неке ствари. Чак и у његовом језику осјећа се руски утицај. С друге стране, плод тих културних веза између наших народа и руског народа јесте велики број научних, књижевних, публицистичких дјела о нашој земљи на руском језику, затим пријеводи наших пјесника и приповиједача, итд. Напосе о Црној Гори постоји велики број књига чији су аутори Руси и из којих се руска, а понекад чак и европска, јавност упознавала са нашом земљом. Да поменемо само П. А. Лаврова, аутора биографије о владици Раду, која претставља једно од основних дјела у литератури о великом пјеснику, и П. А. Ровинског, чувеног Павла Руса, како су га звали код нас, који је око тридесет година провео у Црној Гори и написао о њој опсежно дјело од велике научне вриједности. Ровински је по схватањима био конзервативац, али се као научник одликује изванредним поштењем и објективношћу.

Све ове чињенице, упркос неким горким искуствима, проузроковале су дубоку љубав црногорског народа према руском народу; оне су такође допринијеле да се и код руског народа развију симпатије према малом црногорском народу. Али, поред свега тога, до Октобарске револуције нијесу постојали друштвени услови, ни код нас а поготову код Руса, да се сарадња између наших народа и Русије, а напосе црногорског народа и Русије, развије у пуној мјери. Тек последије Октобарске револуције настао је у схватањима наших односа са Русијом значајан преокрет, захваљујући томе што је уништена стара, царска Русија и што се мјесто ње из огња револуције развила социјалистичка, Лењинова Русија. Комунистичка партија Југославије васпитавала је наше народе у духу безграничне љубави према тој новој Русији, истичући да у Русима гледају равноправне другове у борби за ослобођење испод јарма капитализма, у борби за преображај свијета. Захваљујући револуционарној пракси и идеолошкој борби КПЈ, наши погледи на односе са „словенском Русијом” очишћени су од свих реакционарних примјеса, које су се биле нагомилале у току историје. Међутим, процес који је у СССР довео до владавине бирократске касте спријечио је развитак југословенско-руских односа на интернационалистичкој и демократској основи. Контрареволуционарна пракса совјетске бирократске касте и њеног вођства уништила је повољне претпоставке које је за развитак наших односа са Русијом била дала Октобарска револуција.

Данас влада СССР води према балканским земљама политику сличну оној коју је водила царска Русија, разлика је само у томе што је садашња влада Русије далеко свирепија и безобзирнија у спровођењу својих империјалистичких планова. Данашњим руским шовинистима и агресорима смета баш то што пролетаријат и револуционарне снаге на Балкану нијесу онако слаби као 1912 године, што су у току и послје Другог свјетског рата створени услови да се у овом дијелу Европе формира мјесто савеза монархија савез република, да се послужимо Лењиновим ријечима, и то савез народнодемократских република. Они хоће, у циљу остварења својих империјалистичких планова да угуше те снаге, а дјелимично су их већ и угушили. Није онда чудо што они прибјегавају, поред осталог, старим пропагандним средствима из арсенала реакционарног панславизма, поред неких нових метода, који претстављају чисто совјетску „тековину“. Зато они потржу „теорију“ о „старијој браћи“, која су ослободила „млађу браћу“, која зато опет треба да слушају „старију браћу“ и да им се у свему покоравају. Зато су улогу Ивелића и Вучетића и њима сличних руских агената додијелили разним Голубовићима, Перама Попиводама и њима сличним рђама и издајницима.

Не кријући своје империјалистичке намјере према нашој социјалистичкој домовини, вође совјетске бирократске државе настоје да те своје намјере оправдају неким историјским правом. Видјели смо да се њихова тврђења о том тобожњем историјском „праву“ заснивају на фалсификатима историје и извртању чињеница. Русија никад није играла улогу ослободиоца југословенских народа. Али да је то чак и било, да је чак Русија много више узимала учешћа у ослободилачким ратовима југословенских народа, да им је много више помагала у борби против туђинских угњетача него што је то у стварности било, зар би јој та околност давала право да нашим народима намеће своју власт? Таква силом наметнута власт аутоматски би се претворила у другу окупацију. То се фактички догодило са Пољском, Чехословачком, Мађарском, Румунијом и Бугарском. Црвена армија је истиснула из тих земаља њемачку војску (ма да су и тамо постојали, иако доста слаби, антифашистички покрети), али оне нијесу ослобођене, него су само промијениле окупатора. Слобода једне земље неспојива је са постојањем туђинске власти у њој.

Југословенски народи никад нијесу схватили своју сарадњу с Русијом онако како су је схватили царски панслависти или како је данас схватају њихови сљедбеници — совјетски империјалисти. Тако је не могу схватити народи којима је стало до властитог достојанства и националне независности. Чињенице које смо навели из историје „традиционалних веза“ Црне Горе и Русије показују да ми изнад свега цијенимо национално достојанство и независност земље; ово тврђење могло би се поткријепити многобројним чињеницама из историје односа других југословенских народа с Русијом. Наши народи увијек су тежили сарадњи с Русијом али су увијек одбијали њено туторство. Наши народи могу сарађивати

с другим народима, и словенским и несловенским, само на основи равноправности. Црногорци су имали моралне снаге да одбију руско тоторство у много тежој ситуацији, када су били са свих страна опкољени непријатељским силама. Тим прије одбијају тоторство великоруских шовиниста сада, када се налазе у нераздвојној заједници братских југословенских народа и када су симпатије прогресивног свијета на страни социјалистичке Југославије, Црногорци не желе да се изједначе са „у унутрашњости Русије живећим житељима”, као што су то лијепо формулисали претставници црногорског народа још 1804 године, јер хоће да буду слободни грађани своје социјалистичке домовине Југославије, а не робље једне полицијске државе, каква је несумњиво данас „совјетска” Русија.

Радован ЛАЛИЋ